

ADRIANNA CAŁUS-POLAK

Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk

adrianna.calus27@gmail.com

Profesor Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz- -Jędrzejewiczowa – walka o polską naukę w czasie II wojny światowej i na emigracji londyńskiej

**Professor Cezaria Baudouin de Courtenay-
-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa – The fight for Polish
science during World War II and in the London exile**

.....

This article presents the contribution of Professor Cezaria Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa to the self-organization of Polish scholarly life in exile during and after World War II. She was a prominent figure of the Polish intelligentsia, whose work played a crucial role in preserving the memory of Polish history and scientific achievements abroad. Active first in Romania and later in the Middle East, she organized Polish institutions and conducted courses for soldiers, strengthening their morale and fighting spirit. Her actions aligned with the tradition of co-creators of history, where individual efforts shaped national identity. In postwar exile, in London, she founded the Polish University Abroad – becoming the first woman in the history of the Polish academy to serve as rector. She created a professional academic space for the development of Polish scholarly thought. Research into Professor Cezaria's work shows that her personal determination and commitment contributed to the preservation of Polish cultural identity under the difficult conditions of war and emigration. The authorities of the Polish People's Republic did not allow her to return to the country. She died in exile.

Keywords

Cezaria Jędrzejewiczowa, Cezaria Ehrenkreutz, Baudouin de Courtenay, ethnology, etnology

.....

Artykuł przybliży wkład prof. Cezarii Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowej w samoorganizację polskiego życia

naukowego na obczyźnie w tracie i po II wojnie światowej. Profesor była wybitną działaczką polskiej inteligencji, której działalność miała kluczowe znaczenie dla zachowania pamięci o polskiej historii i nauce poza granicami. Działając najpierw w Rumunii, a następnie na Bliskim Wschodzie, organizowała instytucje polskie i prowadziła kursy dla żołnierzy, wzmacniając ich morale i ducha walki. Jej aktywność wpisywała się w tradycję współtwórców historii, gdzie indywidualne wysiłki kształtowały tożsamość narodową. Na powojennej emigracji, w Londynie, założyła Polski Uniwersytet na Obczyźnie - była pierwszą w historii polskiej akademii kobietą, która została rektorem. Stworzyła profesjonalną przestrzeń akademicką dla rozwoju polskiej myśli naukowej. Badania nad działalnością Profesor Cezarii ukazują, że jej indywidualna determinacja i zaangażowanie przyczyniły się do zachowania polskiej tożsamości kulturowej w trudnych warunkach wojny i emigracji. Władze PRL nie pozwoliły jej wrócić do kraju. Zmarła na emigracji.

Słowa kluczowe

Cezaria Jędrzejewiczowa, Baudouin de Courtenay, Cezaria Ehrenkreutz, etnografia, etnologia, Uniwersytet Stefana Batorego, Uniwersytet Warszawski

.....

W 2025 roku Uniwersytet Warszawski ogłosił obchody 90-lecia utworzenia katedry Etnografii polskiej, której pierwszą szefową – od 23 kwietnia 1934 do września 1939 roku – była profesor Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa. Z wykształcenia etnolog, swoje życie zawodowe związała z Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytetem Warszawskim, a w ostatnich latach życia z Polskim Uniwersytetem na Obczyźnie. Należała do wąskiego grona kobiet naukowców działających na polu naukowym od pierwszych dziesięcioleci XX wieku, z rozwojem kariery w dwudziestoleciu międzywojennym, skończywszy na budowaniu polskich instytucji w powojennym świecie. Pani profesor była lubiana przez studentów, których zabierała na wycieczki w góry, na Podole, Nowogródczynę oraz Wileńszczyznę. Do grona jej uczniów należeli, m.in. Maria Znamierowska-Prüfferowa, Witold Dynowski, Krystyna Krahelska, Irena Karpińska-Kowal czy Ewa Pohoska. Przed II wojną światową była czynnie zaangażowana w życie naukowe w Polsce i za granicą, uczestniczyła w licznych sympozjach i konferencjach, m.in. w Paryżu, Berlinie i Bazylei¹.

Cezaria Baudouin de Courtenay przyszła na świat 2 sierpnia 1885 roku w Dorpacie (obecnie Tartu, Estonia) w rodzinie wybitnego językoznawcy Jana Baudouina de Courtenay oraz absolwentki petersburskich Wyższych Kursów dla Kobiet, Romualdy z Bagnickich. Małżeństwo doczekało się łącznie pięciorga dzieci, które z domu wyniosły kapitał intelektualny, sumienność, a także wsparcie rodziny dla

¹ J. Draus, *Życie i działalność Cezarii Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowej*, [w:] „Łosy Polek...”, s.44–52. Teczka osobowa Cezarii Jędrzejewicz dotycząca jej pracy zawodowej zob. Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 3142.

swych naukowych ambicji. Należy podkreślić, że Cezaria deklarowała znajomość jedenastu języków w różnym stopniu zaawansowania, niemniej każdy co najmniej w stopniu komunikatywnym: polski, rosyjski, niemiecki, angielski, francuski, łacina, greka, litewski, estoński, łotewski i albański. Swoją ścieżkę naukową również rozpoczęła na kursach bestużewskich, a następnie kontynuowała już w odrodzonej Rzeczypospolitej, na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Zaangażowana praca badawcza, stale aktualizowany dorobek naukowy, a także intensywne działania popularyzujące młodą naukę zaowocowały w 1929 roku mianowaniem Cezarii Ehrenkreutz profesorem nadzwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Wileńskiego. Była to pierwsza w Polsce kobieca nominacja profesorska. Pięć lat później, w dniu 25 stycznia 1934 roku Cezaria została mianowana profesorem zwyczajnym Etnografii Polski na Uniwersytecie Warszawskim i objęła nowo utworzoną katedrę, opuszczając tym samym Wilno. Pozostawiła po sobie w pełni prosperujący zakład z zespołem młodych etnografów przygotowanych do dalszych badań naukowych (poruszane obszary badawcze jej wychowanków to rzemiosło, tańce ludowe, rybołówstwo czy obrzędowość)².

Okres względnego spokoju i równowagi duchowej, o które starała się od kilku lat został nagle przerwany przez wybuch II wojny światowej. Najazd III Rzeszy na Państwo Polskie wymusił ewakuację Cezarii wraz z trzecim mężem (piłsudczykiem Januszem Jędrzejewiczem, byłym premierem i ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego) do Rumunii we wrześniu 1939 roku. Małżeństwo wraz z synem profesor z poprzedniego związku osiadło w Bukareszcie, gdzie starali się przetrwać w przydzielonym im jednym pokoju, w warunkach spartańskich do zimy 1940 roku. Sytuacja uległa lekkiej zmianie wraz z przeprowadzką do pensjonatu Casa Regina Elizabete przy Piazza Filantropia 6. Jędrzejewiczowie wraz z innymi przybyłymi Polakami starali się ustabilizować swoją emigracyjną rzeczywistość poprzez częste spotkania w gronie dawnego obozu sanacyjnego (m.in. z Witoldem Tomirem Drymmerem, Henrykiem Floyar-Rajchmanem, Wacławem Stachiewiczem i Bogusławem Miedziński), wymianę informacji z frontu oraz wspólne inicjatywy upamiętniające marszałka Piłsudskiego. Natomiast Cezaria wraz z mężem i innymi profesorami podjęła starania o stworzenie nauczania dla uciekających rodaków³.

Kolejnym przystankiem ich emigracyjnego życia był przez krótki czas Stambuł, do którego zostali siłą skierowani w ramach represji stosowanych wobec dawnych piłsudczyków. Wyjazd do Turcji rodziny Jędrzejewiczów oraz pozostałych członków bukaresztańskiej kolonii migrantów wojennych poprzedziły wystąpienia z listem otwartym generała dywizji Dęba-Biernackiego (25 maja) i ambasadora Juliusza Łukasiewicza (8 lipca). Wystąpienia były jasnym symptomem kryzysu przywództwa w kręgu polityków sanacyjnych, a wśród nich ścisłej elity piłsudczykowskiej. Jesienią 1940 roku większość emigrantów związanych z grupą dawnych tzw. pułkowników osiadła w Stambule⁴. W życiu Cezarii i Janusza Jędrzejewiczów

² D. Zamojska, *Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa*, [w:] *Kobieta i społeczeństwo na emigracji polskich w XIX w.*, red. A. Żarnowska, A. Szwarz, t. 4, Warszawa 1995, s. 20

³ W.T. Drymmer, *Wspomnienia*, „Zeszyty Historyczne”, z. 31, Paryż 1975, s. 73.

⁴ W. Ledóchowski, *Pamiętnik pozostawiony w Ankarze*, Warszawa 1990, s. 15.

utrzymywał się bardzo duży kryzys finansowy, który zmuszał ich do zamieszkania ponownie w jednym, ciasnym pomieszczeniu. Niemniej to jednopokojowe mieszkanie stało się miejscem niezliczonych spotkań polskich środowisk politycznych, wojskowych, kulturalnych i naukowych⁵.

Po kilku miesiącach spędzonych w Turcji państwo Jędrzejewiczowie wraz z końcem 1940 roku przybyli do Palestyny, gdzie najpierw zamieszkali w Tel-Awiwie, następnie zaś w Jerozolimie⁶. Tragedia wojny oraz tułaczki nie pozbawiły Cezarii Jędrzejewiczowej chęci do prowadzenia prac badawczych. Dla etnologa Bliski Wschód – obszar styku tak wielu kultur – może stanowić niewyczerpane pole do odkrywania. Korzystając więc z atrakcyjności regionu, w którym się znalazła starała się zbierać materiały do kolejnych publikacji. Usiłowała również podnosić na duchu i zachęcać rodaków, aby wykorzystali przymusowy pobyt na Bliskim Wschodzie do zbierania materiałów, które później pomogą w odbudowie zniszczonych przez okupanta instytucji kulturalnych w kraju. Ponadto Pani Profesor czynnie i konsekwentnie współtworzyła polskie emigracyjne środowiska naukowe oraz kulturalne. Wspólnie kładziono wysiłki by stworzyć ramy normalnego życia organizując szkoły, placówki kulturalne, ośrodki kształcenia zawodowego oraz prowadząc działalność społeczną i polityczną⁷. Nadal małżeństwo utrzymywało wielorakie kontakty prywatne z polskimi naukowcami, politykami i reprezentantami świata artystycznego⁸. Na środowisko emigracji polskiej w Palestynie składali się cywile i wojskowi ewakuowani z Węgier i Rumunii, jak również wychodźcy z Armii generała Władysława Andersa i Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. W początkach 1941 roku, w samej tylko Palestynie było już ponad 500 polskich uchodźców, a wśród nich ponad stuosobową grupę stanowili piłsudczycy. Z inicjatywy kilku polityków, w tym Janusza Jędrzejewicza, w październiku 1943 roku powołany został Związek Pracy dla Polski, którego celem było całe spectrum działań zmierzających do odzyskania przez Polskę niepodległości. Nowo powstała organizacja obejmowała dwa zespoły - w Jerozolimie i w Tel-Awiwie, natomiast Zarząd Związku obrał za siedzibę Jerozolimę. Warto podkreślić, że do członkostwa dopuszczono kobiety, które reprezentowane były przez Halinę Trzcinską-Drymerową, Halinę Baryszową oraz Cezarię Jędrzejewiczową⁹. Analizując działalność Związku Pracy dla Państwa można zauważyć, że niewątpliwie wywarł istotny wpływ na Polaków znajdujących się na Bliskim Wschodzie. Przede wszystkim stale naświetlał sytuację międzynarodową, współorganizując życie społeczno-polityczne tego regionu. Ponadto wpłynął na późniejsze postrzeganie dziejów obozu piłsudczykowskiego, ponieważ przyczynił się do złagodzenia oceny o jego członkach w oczach reszty społeczeństwa¹⁰.

⁵ *Ibidem*, s. 20.

⁶ W. T. Drymmer, *W służbie Polsce*, Warszawa 1998, s. 100.

⁷ M. Dymarski, *Stosunki wewnętrzne wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego we Francji i w Wielkiej Brytanii 1939–1945*, Wrocław 1999, s. 248–250.

⁸ B. Treter, *Dziennik z Bukaresztu. Korespondencja 1939–1940*, Kraków 1980, s. 103–110.

⁹ Z. Osiński, *Janusz Jędrzejewicz. Piłsudczyk i reformator edukacji (1885–1951)*, Lublin 2007, s. 252–255.

¹⁰ M. Sioma, *Piłsudczycy w Palestynie 1940–1945*, [w:] *Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku*, zbiór studiów pod red. M. Wołosa i K. Kani, Toruń 2008, s. 128–129.

Cezaria i Janusz Jędrzejewiczowie zaangażowali się również w nawiązanie, a następnie utrzymywanie przyjaznych kontaktów ze środowiskami, zarówno żydowskimi, jak i arabskimi. Po przeprowadzce z Tel Awiwu do Jerozolimy ich nęczenie wzrosło, a najczęściej stroną inicjującą kontakt byli się przywódcy arabscy. Spotkania te miały wymiar osobisty, ale także bardziej oficjalny w postaci cyklu odczytów wygłoszonych dla inteligencji palestyńskiej o polskiej reformie szkolnej z lat trzydziestych. Prelekcje i wykłady odbywały się w Jerozolimie, Jaffie oraz Ammanie. Z inicjatywy przywódców arabskich małżeństwo z Polski złożyło także wizytę emirowi Jordanii, Abdullahowi I, która okazała się dużym sukcesem dyplomatycznym. Profesor Jędrzejewiczowa w 1942 roku rozpoczęła pracę w Towarzystwie Studiów Iranistycznych w Teheranie oraz współtworzyła Biuro Studiów Bliskiego i Środkowego Wschodu. Ponadto w 1945 roku zainicjowała powstanie Polskiego Humanistycznego Instytutu Naukowego w Jerozolimie¹¹.

Mimo nieustannych wysiłków i prób zarobkowania stan finansów w połowie 1943 roku uległ drastycznemu pogorszeniu i rodzina musiała przenieść się do bardzo skromnego pokoju w Jerozolimie. Mąż Cezarii w wyniku intryg profesora Stanisława Kota stracił pracę, w związku z czym Jędrzejewiczowie utrzymywali się z zasiłku udzielanego wszystkim emigrantom przez Ministerstwo Pracy i Opieki. Od tego momentu standard materialny pary znalazł się na granicy ubóstwa. Na podstawie relacji świadków znanym jest fakt wsparcia finansowego udzielonego przez byłą uczennicę, pannę Wandę Dynowską, co jednak nie polepszyło na trwale sytuacji. W tym czasie dochodzi również do nagłego pogorszenia zdrowia obojga małżonków do tego stopnia, że konieczna jest pomoc pielęgniarki, ewakuowanej z Rosji pani Pieczory¹². Status uchodźców i otrzymywany z tego tytułu zasiłek określały poziom egzystencji państwa Jędrzejewiczów do końca 1946 roku, kiedy to Janusz został powołany do grupy rezerwy oficerskiej Wojska Polskiego. W związku z tą decyzją cała rodzina mogła zostać ewakuowana do Wielkiej Brytanii. Zanim do tego doszło małżeństwo trafiło do szpitala polowego El-Kantara, czyli placówki pełniącej zarówno funkcje medyczne, jak i obozu przejściowego. Po blisko półrocznym mieszkaniu pod namiotami Cezaria i Janusz zostali przetransportowani na Wyspy Brytyjskie¹³.

W odczuciu dużej części Polaków przebywających bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej w Wielkiej Brytanii, a zwłaszcza dla inteligencji, pozostanie na emigracji było decyzją konieczną. Emigracja stawała się deklaracją polityczną i wyrazem sprzeciwu wobec powojennej komunistycznej rzeczywistości w Polsce. Dla wielu rodaków pozostanie na obczyźnie (nie tylko w Wielkiej Brytanii) uchodziło za przejaw służby krajowi oraz specyficzny rodzaj walki o wolną i demokratyczną Polskę. Obywatele polscy zaczęli podejmować szereg działań, konsekwentnie tworząc nową rzeczywistość, powołując różnego rodzaju instytucje i stowarzyszenia, dzięki czemu budując zaangażowaną Polonię¹⁴. W obszary polonijnego życia społecznego, naukowego, kulturalnego i politycznego angażowało

¹¹ D. Zamojska, *op. cit.*, s. 10.

¹² W. T. Drymmer, *W służbie...*, s. 110–112.

¹³ W. T. Drymmer, *Moje wspomnienia...*, k. 97.

¹⁴ R. Habielski, *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Warszawa 1999, s. 7–11.

się wiele kobiet w różnym wieku, o różnym wykształceniu i pochodzeniu. Z uwagi na fakt, że trzon emigracji stanowili żołnierze, siłą rzeczy mężczyźni stanowili wyraźną większość. W emigracji wojennej kobiet było bardzo mało, po wojnie ich procentowy udział nieco wzrósł, głównie na skutek przybycia rodzin żołnierzy oraz Polek służących w II Korpusie Polskim, które dotarły w 1946 roku. Z kolei struktura zawodowa Polonii stanowi odrębne zagadnienie – Tadeusz Radzik szacował, że około 15% osób przybyłych w czasie i bezpośrednio po wojnie stanowiła inteligencja. Po początkowych oczywistych trudnościach stopniowo środowisko polskie zaczynało adaptować się na brytyjskim rynku pracy, np. poprzez zmianę zawodu, otwieranie własnych firm czy zdobywanie dodatkowego wykształcenia¹⁵. Zaczęły pojawiać się kolejne inicjatywy o charakterze edukacyjnym, kulturalnym, ale także politycznym. Niemniej wszystkie dawały świadectwo intelektualnej prężności polskiego środowiska emigracyjnego, wychodziły naprzeciw potrzebom oraz dawały świadectwo ideowych aspiracji Polaków na obczyźnie¹⁶.

Na początku 1947 roku wśród społeczności grupującej osoby związane przed wojną z Uniwersytetem Stefana Batorego w Wilnie (w tym Cezaria Jędrzejewiczowa) zrodził się pomysł powołania organizacji zrzeszającej kadrę profesorską oraz absolwentów. W dniu 24 października 1948 roku miało miejsce pierwsze Ogólne Zebranie członków Rady Społeczności Akademickiej USB. Przewodnictwo w organizacji powierzono prawnikowi, profesorowi Wacławowi Komarnickiemu, poza nim w pierwszym składzie Prezydium znalazło się jeszcze siedem osób, w tym dwie kobiety: profesor Cezaria Jędrzejewiczowa i doktor Halina Zasztóft-Sukiennicka¹⁷. Jednym z najistotniejszych aspektów aktywności Społeczności były organizowane w Londynie wykłady powszechne. W roku akademickim 1948/1949 zorganizowano 15 wykładów, wśród nich dwa wygłosiły kobiety – Cezaria Jędrzejewiczowa (temat: „Baśnie i Baśnioznawstwo”) i Halina Zasztóft-Sukiennicka (temat: „Związki zawodowe we współczesnym państwie”). W okresie od stycznia 1950 roku do czerwca 1951 roku Społeczność zorganizowała 21 wykładów, w tym Cezarii Jędrzejewiczowej (wygłosiła ona wykład pt. „Św. Jerzy na tle obyczajowości ludowych i tradycji świata starożytnego”). Kolejnym przejawem działalności było rozpoczęcie wydawania stałego wydawnictwa, a najaktywniejsza w tym była profesor Cezaria (np. w zeszycie piątym opublikowała tekst „Ciągłość i przemiany w kulturze oraz czynniki świadomego jej niweczenia”)¹⁸.

Jedną z najsilniej eksponowanych potrzeb i obszarów aktywności społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii była konieczność kształcenia na poziomie wyższym, co było widoczne już w latach wojennych. W roku akademickim 1945/46 studia wyższe odbywało w Wielkiej Brytanii 1263 Polaków, z czego na uczelniach brytyjskich – 451 osób, na Polskim Wydziale Lekarskim – 204 osoby, natomiast na

¹⁵ T. Radzik, *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii w latach drugiej wojny światowej*, Lublin 1986, s. 20–23.

¹⁶ *Losy Polek żyjących na obczyźnie i ich wkład w kulturę i naukę świata. Historia i współczesność*. Materiały IV Sympozjum Biograficznego w Wiedniu, red. A. Judycka, Z. Judycki, Lublin 1999.

¹⁷ *Statut Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Alma Mater Vilnensis. Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na obczyźnie*, z. 1, Londyn 1949, s. 10.

¹⁸ *Alma Mater Vilnensis. Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na Obczyźnie*, z. 5, Londyn 1958, s. 113–120.

Polskim Wydziale Prawa – 164 osoby. Decyzją, która okazała się rozwiązaniem długofalowym, była inicjatywa utworzenia Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (PUNO), mającego stanowić samodzielną (niezależną od władz brytyjskich) jednostkę. Zadaniem PUNO miało być przede wszystkim podtrzymywanie wspólnoty narodowej, poprzez oddziaływanie nie tylko na osoby objęte nauczaniem, ale także na ich rodziny. Nowa uczelnia miała kształcić kolejne pokolenia polskiej inteligencji przebywające na emigracji. Niemniej jak wspominała Lidia Ciołkoszowa, jednak tylko część z nich czynnie zaangażowała się w życie polityczne i społeczne emigracji¹⁹. Po kilkuletnich pracach przygotowawczych, pod koniec 1952 roku, PUNO został uruchomiony²⁰. Nauczanie w nowym uniwersytecie realizowano na wysokim poziomie akademickim, specjalizowano się szczególnie w prowadzeniu studiów językowych (filologia polska) i historycznych. W 1962 roku do PUNO włączono funkcjonującą od 1947 roku Radę Akademickich Szkół Technicznych, czyli strukturę wcześniej koordynującą studia Polaków na kierunkach politechnicznych, umożliwiającą uruchomienie wydziału technicznego. Kolejnym krokiem było wchłonięcie istniejącego już wcześniej Studium Pedagogiczne, a później Studium Artystycznego. Pierwszym rektorem Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie został znany przedwojenny prawnik profesor Tadeusz Brzeski, a wśród wykładowców znalazła się większość przedwojennych profesorów polskich przebywających w Wielkiej Brytanii. Osobą, która wniosła ogromną wiedzę, zaangażowanie i talent organizacyjny była profesor Cezaria Jędrzejewiczowa. Ukoronowaniem jej pracy było powołanie w 1958 roku na funkcję rektora, co było pierwszą kobiecą nominacją rektorską w historii polskiej akademii²¹. Bardzo ważną postacią współpracującą z bohaterką niniejszego artykułu była profesor Karolina Lanckorońska. Cezaria Jędrzejewiczowa prowadziła wspólne dla historyków i filologów polskich wykłady z etnografii, Karolina Lanckorońska wspólne dla obu kierunków wykłady z historii sztuki. Warto również podkreślić wkład badaczek Jadwigi Heydzianka-Pilatowej (wykłady i ćwiczenia z gramatyki opisowej języka polskiego) i Zofii Hołub-Pacewiczowej (geografia historyczna Polski). Dla Polonii w Wielkiej Brytanii istnienie PUNO stanowiło naprawdę dużą wartość, ponieważ był jednym z najistotniejszych ogniw spajających środowisko. Dawał i nadal daje możliwość kształcenia na poziomie wyższym w języku polskim grupując wokół idei uniwersytetu szeroki krąg polonijnej elity intelektualnej²².

Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz- Jędrzejewiczowa zmarła w Londynie 28 lutego 1967 roku i została pochowana u boku męża, na cmentarzu Elmers End (symboliczny nagrobek znajduje się również na Powązkach). Szanowana i wybitna polska profesor większość swojego zawodowego życia zajmowała się instytucjonalizacją i profesjonalizacją badań etnograficznych w Polsce i poza granicami kraju. Należy zaznaczyć, że dorobek naukowy profesor Jędrzejewiczowej nie jest bardzo duży, ale jej podejście do badań wyróżniało się nowatorstwem. Spuścizna obejmuje czterdzieści pięć pozycji naukowych rozsypanych w periodykach,

¹⁹ L. Ciołkoszowa, *Spojrzenie wstecz*. Rozmowy przeprowadził Andrzej Friszke, Paryż 1995, s. 236.

²⁰ T. Radzik, *op. cit.*, s. 24.

²¹ *Polski Uniwersytet na Obczyźnie 1.12.1939–1.12.1989*, Londyn 1989, s. 10.

²² T. Radzik, *op. cit.*, s. 376.

artykułach i monografiach. W swych badaniach zajmowała się m.in. muzealnictwem (w tym gromadzeniem zbiorów etnograficznych regionu wileńskiego), szeroko pojętą kulturą ludową, folklorem i obrzędowością. Podejmowała problematykę związaną z kultem św. Jerzego. W okresie petersburskim opublikowała zaledwie dwie wspomniane prace. Pozostała część publikacji przypada głównie na okres wileński, warszawski i londyński. Wśród nich są m.in.: *Echa stosunków polsko-rosyjskich w Bylinach* (Warszawa, 1918), *Św. Cecylia – przyczynek do genezy apokryfów* (Lwów, 1922), *Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego* (Wilno, 1929) oraz artykuły publikowane na łamach *Ludu*, *Kuriera Wileńskiego* i *Roczników Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*. Natomiast na polu tworzenia nowych instytucji oraz zarządzania nimi Cezaria Jędrzejewiczowa osiągnęła znaczące sukcesy. W Wilnie, Warszawie, w Tel Awiwie oraz w Londynie do dziś funkcjonują jednostki naukowo-badawcze, które współorganizowała²³.

W komunistycznej Polsce jej spuścizna naukowa była właściwie nierozpoznana, głównie z uwagi na przynależność do kręgów obozu piłsudczykowski. Żadna z przedwojennych prac Profesor nie doczekała się reedycji. Przebywała na emigracji z daleka od polskiego środowiska akademickiego, dlatego istnieje wciąż luka w historiografii. Nadal nie zostały dokładnie przebadane jej relacje z innymi badaczami – polskimi i zagranicznymi, a znanym jest fakt, że brała udział w licznych sympozjach oraz konferencjach międzynarodowych. Nadal nie prześledzono dokładnie modelu badawczego, który stosowała, ani nie przebadano całej spuścizny epistolarnej. Z uwagi na brak klarownych analiz odnoszących się do wyżej nakreślonych zagadnień istnieje konieczność pogłębionych prac na życiem profesor Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowej.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Teczka osobowa Cezarii Jędrzejewicz dotycząca jej pracy zawodowej zob. Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 3142.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Treter B., *Dziennik z Bukaresztu. Korespondencja 1939–1940*, Kraków 1980.

Drymmer W.T., *W służbie Polsce*, Warszawa 1998.

Drymmer W.T., *Wspomnienia*, „Zeszyty Historyczne”, z. 31, Paryż 1975.

Ledóchowski W., *Pamiętnik pozostawiony w Ankarze*, Warszawa 1990.

Losy Polek żyjących na obczyźnie i ich wkład w kulturę i naukę świata. *Historia i współczesność*.

Materiały IV Sympozjum Biograficznego w Wiedniu, red. A. Judycka, Z. Judycki, Lublin 1999.

Statut Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego, [w:] „Alma Mater Vilmensis. Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na obczyźnie”, z. 1, Londyn 1949.

ŹRÓDŁA WYWOŁANE

Ciołkoszowa L., *Spojrzenie wstecz*. Rozmowy przeprowadził Andrzej Friszke, Paryż 1995.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

„Alma Mater Vilmensis. Prace Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego na Obczyźnie”, z. 5, Londyn 1958.

²³ D. Zamojska, *op. cit.*, s. 24.

- Dymarski M., *Stosunki wewnętrzne wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego we Francji i w Wielkiej Brytanii 1939–1945*, Wrocław 1999.
- Habielski R., *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Warszawa 1999.
- Osiński Z., *Janusz Jędrzejewicz. Piłsudczyk i reformator edukacji (1885–1951)*, Lublin 2007.
- Radzik T., *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii w latach drugiej wojny światowej*, Lublin 1986.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Draus J., *Życie i działalność Cezarii Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowej*, [w:] *Losy Polek żyjących na obczyźnie i ich wkład w kulturę i naukę świata. Historia i współczesność. Materiały IV Sympozjum Biograficznego w Wiedniu*, red. A. Judycka, Z. Judycki, Lublin 1999.
- Sioma M., *Piłsudczycy w Palestynie 1940–1945*, [w:] *Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku*, zbiór studiów pod red. M. Wołosa i K. Kani, Toruń 2008.
- Zamojska D., *Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa*, [w:] *Kobieta i społeczeństwo na ziemiach polskich w XIX w.*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, t. 4, 1995.